

S. DUBIĆ:

K PROBLEMU SEOSKE KUĆE I EKONOMSKOG DVORIŠTA KAO PREBIVALIŠTA I RADNOG CENTRA

Seoska kuća i dvorište, kao mjesto gdje seoska porodica prebiva i obavlja privrednu djelatnost, problem su opće društvene i kulturne adekvatnosti. Pri tome se s gledišta nastambe postavlja u prvom redu problem higijene, a s gledišta privredne djelatnosti problem izgradnje kuće i dvorišta u skladu s potrebama uspješnog rada u poljoprivredi.

Kao što se seoska kuća ne ograničava samo na funkciju stana, nego vrši i ekonomske funkcije, jer služi kao spremište zaliha i mjesto pripremanja hrane za stoku, preradu raznih biljnih i životinjskih proizvoda, kao mlijeka i dr., tako seosko dvorište uopće nije ograničeno samo na ekonomske funkcije, jer se članovi porodice u tolikoj mjeri po njemu kreću, da je dvorište zajedno s kućom mjesto rada i prebivanja porodice. Seosko dvorište služi osim toga svojim zgradama kao prebivalište stoci. U tom smislu su seoska kuća, i dvorište napose, problem adekvatnosti potrebama higijene ljudi i stoke i podesnosti za ekonomske svrhe.

Kao što su kod seoske kuće i dvorišta funkcije stana i mjesta obavljanja ekonomske djelatnosti usko zajedno povezani, tako je teško razdvojeno promatrati kuću s dvorištem bilo samo s gledišta standarda i higijenske adekvatnosti, bilo uzevši u obzir samo momente organizacije privredne djelatnosti koja se dijelom obavlja i u kući i na dvorištu.

To treba naročito imati na umu pri praktičnim rješavanjima izgradnje seoskih kuća i dvorišta, pri traženju rješenja za poboljšanje uslova života, to jest stanovanja i rada na selu.

Uočivši ovo, Centralni Higijenski Zavod Narodne Republike Bosne i Hercegovine, radeći na rješavanju problema higijenskih uslova života i rada na selu, obrazovao je komisiju, koja je povjerila proučavanje adekvatnosti seoske kuće i dvorišta s gledišta higijenskoga i ekonomskog ekipi četvorice stručnjaka: jednome medicinaru dvojici agronoma i jednome arhitektu. Članovi ekipe bili su: Dr. Teodor Ilić, Prof. Dr. Ivan Šmalcelj, Prof. Ing. Muhamed Kadić i Prof. Dr. Slavoljub Dubić. Ekipi je stavljeno u dužnost da prouči sadašnje stanje seoske kuće i dvorišta u Bosni i Hercegovini i da uočivši sadašnje uslove stanovanja i rada na selu dadne predloge i sastavi programe za izradu nacrtu za adekvatnu izgradnju seoskih kuća i dvorišta i za rekonstrukciju neadekvatnih objekata.

Radeći na svom zadatku ekipa je primjenjivala monografsko reprezentativni metod u radu. Obišla je u toku jeseni 1954 i proljeća 1955

stotine kuća u okolini Sarajeva — Ilijaša, Vareša, Zenice, Tuzle i Bos. Šamca i za anketiranje odabrala zajednički pojedina seoska dvorišta s kućama, tipična za istraživano područje, za veličinu posjeda, za uticaj tradicije na način života i na ulogu koju vrši zanimanje poljoprivredom, odnosno koju vrši rad izvan domaćinstva, na život i rad porodice. Iza ekipe išli su za taj posao instruirani povjerenici i ispunjavali na odabranim objektima anketne listove, koje su zajednički izradili članovi ekipe. Ova monografsko-reprezentativna studija rezultat je proučavanja dijela podataka dobivenih ovom anketnom akcijom s ekonomskog gledišta.

Broj ispitanih domaćinstava

Anketnom akcijom bilo je ispitano 176 seljačkih kuća s dvorištima. S obzirom na veličinu iskorišćavane poljoprivredne površine pokazivali su posjedi na kojima su ispitivana dvorišta s kućama ovu grupaciju:

Tabela 1

Veličina posjeda ha	0—0,5	0,5—2	2—5	5—10	10—	Svega
Broj istivanih dvorišta s kućama	13	71	59	28	5	176

Veličina poljoprivredno iskorišćavane površine uslovljuje ekonomsku snagu pojedine seoske proizvodne jedinice te opseg i način izgradnje seoskog dvorišta i kuće na njemu. To se vidi iz daljih podataka o dvorištima i kućama svrstanim na osnovu grupacije ispitivanih posjeda po veličini iskorišćavane površine.

Dvorište

Pod seljačkim dvorištem razumijeva se ograđena ili neograđena površina zemlje koja se uglavnom ne obrađuje, a s gospodarskim zgradama koje su sagrađene na njoj, uključivši kuću.

Na ispitivanim posjedima zauzima dvorište prosječno od 140 m² na najmanjim posjedima do 671 m² na najvećim. Površina dvorišta raste apsolutno s veličinom posjeda, što je i razumljivo. Međutim, čim je posjed manji, tim više dvorište procentualno oduzima od obradive zemlje posjeda. Zato je dvorište relativno tim manje što je posjed veći. Dok na posjedima veličine 0,5—2 ha dvorište zauzima 2,62% poljoprivredne površine, na posjedima od 10 ha i više dvorište zauzima samo 0,55% površine. Ali je porast površine dvorišta na posjedima iznad 2 ha malen, tj. od 550 do 671 m², pa se može zaključiti da posjedima iznad 2 ha površine, bez obzira na veličinu, treba prosječno dvorište od oko 600 m², ili, drugim riječima, da je posjedima od 2 ha površine potrebno dvorište od 600 m², a da posjedi od 10 ha i više mogu da rade i s dvorištem od oko 600 m². Rečeno se vidi iz tabele 2.

Tabela 2

Veličina posjeda ha	0—0,5	0,5—2	2—5	5—10	1—
Prosječna površina dvorišta m ²	140	316	550	596	671
Dvorište zauzima % površine posjeda	0,05	2,62	1,82	0,88	0,55

Iznimka su od naprijed rečenog samo najmanji posjedi, koji velikim dijelom osim kuće nemaju nikakvih gospodarskih zgrada. Kod njih osim izgrađenog prostora pod kućom pretstavlja dvorište još najnužnija površina za kretanje, pa se kod njih jedva može govoriti o ekonomskom dvorištu. Zato je kod njih dvorište najmanje ne samo apsolutno nego i relativno.

U uslovima seljačke poljoprivrede, ograđeno dvorište doprinosi higijeni i uspješnom gospodarenju. Zatvoreno dvorište omogućuje lakše čuvanje zdravlja domaćih životinja, jer se lakše održava potrebna separacija, napose kod pojave zaraznih bolesti. Čuvanje svega dvorišnog inventara lakše je u zatvorenom dvorištu. Uspješnom uzgoju stoke, a napose peradi, za koje inače manje više ima uslova gotovo na svakom seljačkom gospodarstvu, mnogo doprinosi dobro ograđeno dvorište, jer sprečava i mnoge štete kod same stoke, napose kod peradi kao i štete koje perad pa i ostala stoka čini napose po vlastitim i tuđim vrtovima te sprečava i razne susjedske sporove koji često zbog toga nastaju u zbije-nijim naseljima. Međutim, zatvoreno dvorište imao je samo malen dio od istraživanih posjeda, kako se vidi iz tabele 3.

Tabela 3

Veličina posjeda ha	0—0,5	0,5—2	2—5	5—10	10—	Svega	%
Broj istraživanih posjeda	13	71	59	28	5	176	100
Broj posjeda s otvorenim dvorištem	6	33	28	15	2	84	47,7
S poluotvorenim dvorištem	2	20	20	10	1	53	30,7
Sa zatvorenim dvorištem	4	14	10	3	2	32	18,2
Nije imalo dvorišta	1	4	1	—	—	6	3,4

Kako se vidi, od 176 ispitanih posjeda imalo je samo 32 ili 18% zatvoreno dvorište, 53 ili 30,7% poluotvoreno, 84 ili 47,7% posve otvoreno dvorište, a 6 posjeda ili 3,4% nije imalo dvorišta. Ovakve prilike nađene su napose u zgomilanim naseljima, gdje su dijeljenjem posjeda i gospodarskih dvorišta stvorene takve aglomeracije kuća i gospodarskih zgrada, da se pojedinci ne mogu izdvojiti, a da to ne bude na smetnju njima samima i drugima.

Međutim, uz najčešće otvoreno dvorište s jedne strane, našlo se, istina ne redovito, ograđenih bašta, voćnjaka, pa i oranica i pašnjaka s druge strane zbog još proširenog slobodnog kretanja stoke uz ograničeno stajsko držanje.

Broj ograđenih bašta, voćnjaka, oranica i pašnjaka kod istraživanih posjeda razne veličine prikazuje tabela 4.

Tabela 4

Veličina posjeda ha	0—0,5	0,5—2	2—5	5—10	10—	Svega
Broj istraživanih posjeda	13	71	59	28	5	176
Ograđenu baštu imalo	4	22	28	9	2	65
Ograđeni voćnjak	—	5	9	8	2	22
Ograđene oranice	—	5	11	8	1	22
Ograđeni pašnjak	—	3	7	6	—	16

Kako se vidi iz tabele 4, ograđenu baštu imalo je prosječno nešto više od jedne trećine posjeda. Najčešće je ograđena bašta nađena kod posjeda veličine 2—5 ha. Kod posjeda do 2 ha površine imalo je odrađenu baštu manje od jedne trećine. Neograđene bašte u uslovima neograđenih dvorišta i relativno slobodnog kretanja stoke, napose živine, znak su da su se vlasnici posjeda ograničavali na takve kulture koje najmanje podliježu oštećivanju, pa se može govoriti o oskudnoj produkciji povrća za ishranu, što je najčešće i ustanovljeno.

Ekonomsku sliku dvorišta daju u prvom redu ekonomske zgrade, koje su u njem posagrađene. Kako su posjedi raznih veličina opremljeni gospodarskim zgradama, napose stajama u odnosu na držanu stoku, a osim toga i drugim zgradama, prikazuje tabela 5.

Tabela 5

Veličina posjeda ha	0—0,5	0,5—2	2—5	5—10	10—	Svega
Broj istraživanih posjeda	13	71	59	28	5	176
Broj posjeda sa stajom za krupnu stoku i ovce	9	51	56	26	5	147
Prosječni broj krupne stoke	0,69	1,93	3,71	5,75	6,80	—
Prosječni broj sitne stoke	0,90	1,62	4,76	15,93	13,20	—
Svinjac imalo posjeda	2	27	31	19	1	80
Broj posjeda s peradarnikom	7	56	55	26	4	148
Prosječni broj peradi na posjedu	1,38	6,56	11,49	16,46	29,20	—
Hambar imalo posjeda	1	22	31	20	4	78
Koš imalo posjeda	—	3	19	16	3	41
Šupu imalo posjeda	2	3	11	5	2	23
Broj posjeda sa đubrištem	8	96	57	28	5	164
Broj posjeda s ograđenim đubrištem	1	6	5	3	—	15

Iz tabele 5 se vidi da je staja za krupnu stoku pravilo na svim posjedima većim od 2 ha površine. Međutim i preko dvije trećine najmanjih posjeda do 2 ha površine imalo je staju za krupnu stoku i ovce.

Uporedivši s ovim podacima podatke o držanoj stoci na posjedima razne veličine vidi se da je većina posjeda do 0,5 ha imalo staju za krupnu i ujedno za sitnu stoku i držalo po jedan komad krupne i sitne stoke. To znači da je jedan komad krupne stoke, tj. krava muzara, i kao nadopuna barem jedna ovca, i na najmanjim posjedima potreba kojoj se nastoji udovoljiti bez obzira na mogućnost proizvodnje stočne hrane na samom posjedu.

I većina posjeda veličine od 0,5 do 2 ha imalo je staju, ali je već držalo prosječno po 2 komada krupne i po dva komada sitne stoke.

Posjedi veličine od 2 do 5 ha držali su već prosječno po 4 komada krupne i 5 komada sitne stoke.

Posjedi od 5 do 10 ha držali su prosječno po 6 komada krupne i po 16 komada sitne, a posjedi iznad 10 ha po 7 komada krupne i 13 komada sitne stoke.

Naprijed izneseni podaci govore kako sa porastom veličine posjeda raste i broj držane stoke, što je od interesa radi upoređenja s dalje iznesenim podacima o raspoloživom stajskom prostoru i njegovoj adekvatnosti.

Interesantno je da se zapazi da broj peradarnika na ispitivanim posjedima po grupama ide uporedo sa stajom za krupnu stoku, iako bi se očekivalo da će na najmanjim posjedima biti manje staja za krupnu stoku, a da će biti peradarnik pravilo. Kada se uzmu u obzir uslovi držanja peradi na seljačkim gospodarstvima, to jest da perad živi pretežno od otpadaka koje sabira na okućnici, onda je razumljivo da ta okućnica mora biti dovoljno velika i gospodarstvo na njoj toliko razvijeno da nešto veći broj peradi može naći hrane, te da peradi bude toliko da je za njih potreban posebni peradarnik. Kako se vidi iz tabele 5, peradarnik na dvorištu je pravilo istom na gospodarstvima iznad 2 ha površine, te je ukupno toliko posjeda imalo peradarnik koliko je imalo i staju za krupnu stoku. Broj peradi po posjedu rastao je uporedo s porastom veličine posjeda. Dok su najmanji posjedi do 0,5 ha površine držali svega 1 do 2 komada peradi, posjedi iznad 10 ha držali su prosječno oko 30 komada, jer im je to dopuštao prostor dvorišta i količina raznih otpadaka od proizvodnje.

Što je gospodarstvo veće, to češće ima na dvorištu hambar za spremanje zaliha, kako se dalje vidi iz tabele 5. Od posjeda veličine 2—5 ha imala ga je otprilike petina. Može se reći da ga po pravilu imaju posjedi iznad 5 ha površine.

Manja je potreba za košom nego za hambarom. Od posjeda veličine 2 do 5 ha imalo je koš otprilike jedna trećina, a od posjeda iznad 5 ha površine otprilike jedna polovina.

Šupa se istina našla na posjedima svih veličina, ali na malom broju posjeda. Ni kod jedne grupe posjeda šupa na dvorištu nije bila pravilo.

Đubrište uz staju imali su gotovo svi posjedi. Međutim đubrišta su većinom neuređene hrpe izbačenoga gnoja. Ograđeno đubrište nije imala niti jedna desetina od istraživanih posjeda.

Bolje prilike nisu ni u pogledu nužnika. Ukoliko postoji, nužnik je mahom izvan kuće. Od istraživanih 176 domaćinstava imalo je nužnik 158 kuća, a 18 ga uopće nije imalo. Od postojećih nužnika polovica nije imalo uopće jamu. Ozidanu jamu imalo je svega 28, od toga ciglom 12, betonom 8, ćerpičem 1 i kamenom 6. Neozidanu jamu nužnika imalo je 51 domaćinstvo. Podaci očitog govore o higijenskoj i ekonomskoj neadekvatnosti ovog uređaja.

Podatke o stajskom prostoru pruža tabela 6.

Tabela 6

Velčina posjeda ha	0—0,5	0,5—2	2—5	5—10	10—
Prostor staje m ²	23	27,2	28,2	35,2	45,4
Visina staje m	2,10	2,06	2,23	2,23	2,16
Zapremnina staje m ³	48,30	56,03	62,89	78,50	98,06

Iz tabele 6 vidi se da površina staja raste s veličinom posjeda od 23 m² na najmanjim posjedima veličine 0—0,5 ha do 45 m² na najvećim posjedima iznad 10 ha površine. Ako se uporede ovi podaci s podacima u tabeli 5, vidi se međutim da je staja na posjedima površine iznad 10 ha, koji su držali prosječno po 7 komada krupne i 13 komada sitne stoke bila površinom svega još jedamput tako velika kao staja na najmanjim

posjedima veličine do 0,5 ha koji su držali svega po jedan komad krupne i po jedan komad sitne stoke. Podaci govore kako su daleko teže opterećeni sitni posjednici investiranjem u zgrade nego veći. Već sama, naime, tehnika građenja ne dopušta izvođenje staje ispod izvjesnog opsega. Osim toga, staja se gradi s gledišta perspektive razvoja ekonomije, kad staja držanjem većeg broja stoke treba da bude potpunije iskorišćena, a gospodarstvo manje opterećeno investicijom za stajski prostor. Jedva nešto veća staja na posjedima veličine 2 do 5 ha od prosječno 28 m² ili 62,89 m³ mnogo je temeljitije iskorišćena držanjem prosječno 4 komada krupne i 5 komada sitne stoke.

Međutim, dok se kod najmanjih posjeda može govoriti o relativnoj opterećenosti investicijama u stajске zgrade te o manjoj iskorišćenosti stajskog prostora, s druge strane može se govoriti o neadekvatnosti stajskog prostora higijenski i ekonomski. Unutarnja visina staja, uzevši u obzir sve anketirane posjede, kretala se svega od 2,06 m do 2,23 m. Uzevši u obzir da je, naprimjer kod skupine posjeda veličine 2 do 5 ha na prosječno 28 m² stajskog prostora otpadalo 4 komada krupne i 5 komada sitne stoke, pored visine od svega nešto preko 2 m, te da su staje najčešće bez prozora i ventilacije, pa se zrače i primaju osvjetljenje kroz vrata koja su otvorena kada to vrijeme dopušta, može se govoriti o znatnim nedostacima stajskog prostora. Situacija je slična i na posjedima veličine 5 do 10 ha, gdje na 35 m² stajskog prostora prosječno otpada 6 komada krupne i 16 komada sitne stoke uz jednaku visinu staje i jednake uslove u pogledu ventilacije i osvjetljenja. Uzevši u obzir da za 1 komad krupne stoke treba oko 6m³ stajskog prostora, onda bi npr. kod ove veličine posjeda raspoloživa stajška površina dostajala za samu krupnu stoku ne računajući ovamo i 16 komada sitne. Kad se pak uzme u obzir, da je prosječna visina staje uopće 2 m, a da je minimalna potrebna visina staje 2,90 m, onda izraženo u kubičnim metrima, staje imaju za samu krupnu stoku za 28 m³ premalo stajskog prostora. Uzevši u račun i sitnu stoku držanu u stajama, stanje je još mnogo nepovoljnije. To govori o neadekvatnosti staje i s gledišta higijenskoga i ekonomskoga.

Seoska kuća

Na svakom od istraživanih dvorišta nalazila se porodična kuća. Kuća osim kao stan služi porodici i kao spremište raznih zaliha proizvoda namijenjenih potrošnji u kući i u proizvodnji, te prodaji, i kao spremište oruđa, što prikazuje tabela 7.

Tabela 7

Velicina posjeda ha	0—0,5	0,5—2	2—5	5—10	10—	Svega
Broj istraživanih posjeda	13	71	59	28	5	176
Broj kuća sa spremištem žita na tavanu	8	50	45	25	3	129
Broj kuća sa spremištem oruđa na tavanu	—	4	3	3	—	10
Broj kuća sa spremištem oruđa u podrumu	—	2	9	1	1	13

Iz tabele 7 se vidi da su kod znatnog broja kuća, to jest kod preko dviju trećina od ukupnog broja svih kategorija, bile zalihe žita spremene na tavanu koji je prema tome služio kao žitni magacin. Kod znatno manjeg broja kuća služio je tavan i za spremanje poljoprivrednog oruđa koje se tamo drži kad nije u upotrebi. Isto tako, kod manjeg broja kuća oruđe je bilo spremeno i u podrum kuće.

Dalje funkcije kuće i drugih postrojenja na dvorištu prikazuje tabela 8.

Tabela 8

Velicina posjeda ha	0—0,5	0,5—2	2—5	5—10	10 —	Svega
Broj istraživanih posjeda	13	71	59	28	5	176
Hljeb peku:						
1. pod »sačem« na ognjištu	2	33	34	12	3	84
2. na štednjaku	12	59	48	19	4	142
3. u krušnoj peći u dvorištu	—	—	4	—	—	4
Mlijeko ostavljaju:						
1. u kuhinji (u dolapu)	—	17	19	11	3	50
2. na rafu u sobi	1	14	3	5	1	50
3. u podrumu	—	—	1	1	—	2
4. u mljekaru (uderu, kiljeru, kućaru)	5	31	32	13	1	82
Meso suše:						
na tavanu	6	49	49	27	4	125
Topla hrana za svinje priprema se:						
1. u kuhinji	1	19	24	15	1	60
2. pred kućom	1	4	3	3	1	12
2. u šupi	—	1	7	—	1	9
Hladna hrana za svinje priprema se:						
1. u kuhinji	2	11	11	8	1	33
2. pred kućom	—	11	14	10	1	36
3. u šupi	—	1	9	—	1	11

Tabela 8 prikazuje ulogu kuće u pripremanju ljudske i stočne hrane, u preradi proizvoda i spremanju zaliha.

Gotovo polovina kuća, to jest njih 84 od 176, peče kruh pod »sačom« na ognjištu, što govori za još velik broj ognjišta po seoskim kućama. Istina, za znatno veći broj kuća, to jest 142 iskazano je da peku kruh u štednjaku. Iz ovih brojaka slijedi da samo manji broj kuća, tj. manje od jedne četvrtine, peče kruh samo pod sačem na ognjištu, dok ih jedan dio peče i u štednjaku i pod sačem. I doista, u dosta kuća nađeno je da je i nakon unošenja štednjaka u kuću zadržano i ognjište, koje služi rješavanju potreba kućanstva, kojima štednjak onakav kakav je u upotrebi, ne može udovoljiti. Među takve potrebe spada u prvom redu pečenje kruha, s kojim se kruh pečen u štednjaku ne može uvijek mjeriti. U drugom redu ovamo ide iskuhavanje rublja i parenje hrane za stoku. Svega 4 kuće peklo su hljeb u peći na dvorištu.

Ulogu kuće kao mjesta za spremanje i preradu mlijeka prikazuju brojke, iz kojih se vidi da je svega oko polovina (82) kuća imalo posebnu prostoriju za spremanje mlijeka — mljekar (uder, kiljer, kućar), dok je 50 kuća ili nešto preko četvrtine kuća držalo mlijeko u kuhinji, 24 na rafu u sobi, a 2 u podrumu.

Važnu ulogu nadalje u seoskoj kući za preradu i čuvanje proizvoda ima tavan kao mjesto za sušenje i držanje suhog mesa. Od ispitivanih 176 kuća, 135 suši meso na tavanu.

Ulogu kuće kao mjesta za pripremanje tople i hladne hrane za stoku prikazuje činjenica da se u preko jednoj trećini od ispitivanih kuća, tj. u 60 kuća, topla hrana za svinje priprema u kuhinji, samo u 12 domaćinstava pred kućom, a u 9 u šupi. Hladna hrana pripremala se u 33 kuće u kuhinji, u 36 pred kućom, a u 11 šupi.

ZAKLJUČAK

Rješavanje problema izgradnje seoskog dvorišta, uključivši seoske kuće, mora biti kompleksno. U uslovima maloga seljačkog gospodarstva dvorište pored kuće dio je stanbenog prostora porodice. S druge strane kuće, mora biti kompleksno. U uslovima maloga seljačkog gospodarstva materijala. U tom smislu napose seoska kuća ima osobitosti u upoređenju s gradskom kućom. Pri njenoj izgradnji mora se voditi računa o njenim zadacima i funkcijama koje ne vrši gradska kuća i onda kada se radi o kući za jednu porodicu, kakva je redovno kuća na selu.

Svaka novogradnja i rekonstrukcija mora voditi računa o skučenosti sredstava u maloseljačkim prilikama, koja nameće seoskoj kući funkcije koje na većim ekonomijama preuzimaju naročite zgrade kao što su zgrade za spremanje žita, sušenje mesa, pečenje kruha, pripremanje tople, a djelomično i hladne hrane za stoku i dr. Pretpostavljajući da će seoska kuća za dogledno vrijeme morati zadržati svoje dosadašnje funkcije, treba tražiti građevna rješenja koja će omogućiti što bolje udovoljavanje ekonomskim zadacima kuće, a ujedno doprinijeti standardu njenih stanovnika. Ako npr. za dogledno vrijeme treba da se sprema žito i suši meso na tavanu, onda je važan građevinski zadatak podesno izvođenje tavana s dijelom za spremanje žita i drugih zaliha koje treba držati na suhu, te s dijelom za sušenje mesa. Pored pitanja podesne krovne konstrukcije, koja treba da pruži što više ekonomski korisnog prostora — uz što lakše kretanje — važno je i pitanje što lakšeg pristupa.

Spremanje mlijeka i njegova prerada moraće se i nadalje veoma često vršiti unutar kuće izvođenjem za to podesne, ma i najmanje prostorijske, što traže razlozi higijene i ekonomije.

Pečenje kruha, napose na selu veoma važnog dijela prehrane ljudi, traži rješenje koje dosad samim unosenjem štednjaka u kuću očito nije postignuto.

Isto tako traži rješenje i pripremanje tople i hladne stočne hrane koje se velikim dijelom obavlja u kući u kuhinji ili pred kućom.

Pokazalo se da, osim u ekstremnim prilikama, maloseljačka ekonomija traži prosječno jednako dvorište — kod naših ekonomija prosječno oko 600 m² — što je važan podatak za organizaciona rješenja pojedinih ekonomija kao i za ruralistička rješavanja čitavih naselja.

Mnoga dvorišta na selu nisu ograđena, jer zbog nagomilanosti zgrada nije moguće pojedina dvorišta odijeliti.

Kao i kod kuće tako i kod podizanja gospodarskih zgrada vrijedi da pojedina zgrada vrši više funkcija čim je manji posjed. Staja služi za krupnu i sitnu stoku bez obzira na vrstu i kategoriju. Stajsko potkrovlje

redovno je jedino zatvoreno spremište za sijeno i slamu. Za građevinska rješenja važan je i podatak da je staja na najmanjim posjedima veličine do 0,5 ha sa 23 m² samo upola manja površinom od staje na najvećim seljačkim posjedima od preko 10 ha, kod kojih staja ima prosječno površinu od 45 m².

Zato, osim kompleksno, treba pitanje izgradnje kuće i dvorišta rješavati i perspektivno-dinamički, napose ukoliko se radi o pretežno poljoprivredničkim dvorištima, a ne samo dvorištima radnika na selu, koji nemaju perspektive razvoja dalje od ekonomije tek za kućne potrebe.

Izgradnja zgrada za pojedine funkcije pretpostavlja veću površinu posjeda i razvijeniju ekonomiju. Ustanovljeno je, međutim, da u anji posjedi imaju napr. relativno veće staje nego veći. Ovakve stajske prostori dolaze do punijeg iskorišćenja istom kada se ekonomija razvije. Manji posjedi nastaju redovno diobom porodičnih ekonomija na manje. I kod izgradnje dvorišta, a napose kuća većih ekonomija treba voditi računa o budućoj diobi ekonomije. Anketa je često naišla na zgrade građene s ovakvom perspektivom, gdje se npr. kuća jednostavno zazidavanjem spojnih vrata pretvorila u dvije odvojene kompletne porodične nastambe. Zato treba nastojati da se postignu takva građevna rješenja kod kojih će buduća dioba predstavljati društveno i ekonomski najmanju poteškoću.

ZUSAMMENFASSUNG

HAUS UND HOF DER KLEINBAUERNBETRIEBE IN BOSNIEN UND HERZEGOWINA

Auf Grund der Ergebnisse einer im Herbst 1954 und Frühjahr 1955 durchgeführten Enquête von 176 Bauernhöfen in Bosnien und Herzegowina der Verfasser hat untersucht den Stand des Ausbaus von Bauernhöfen und insbesondere von Bauernhäusern als Arbeits- — und zugleich Wohnstätten der Bauernfamilien.

Bei den vorwiegend kleinen Bauernbetrieben dient das Haus auch als Aufbewahrungsort und Verarbeitungstätte von verschiedenen landwirtschaftlichen Erzeugnissen (Aufbewahrung von Getreide, das Räuchern von Schweine- und Schafffleisch am Dachboden, Aufbewahrung und Verarbeitung von Milch in der Küche oder in anderen nicht dazu besonders gebauten Hausräumen, Zubereitung von warmer und kalter Nahrung für die Haustiere, die Ausführung verschiedener Arbeiten der Nebenbeschäftigung usw.).

Es hat sich herausgestellt, dass eine Bauernwirtschaft einen Hof von durchschnittlich 600 m² Fläche braucht. Diese Fläche ist auch für die Wirtschaftsführung der kleineren Betriebe von 2 ha der landwirtschaftlich genutzten Fläche nötig. Auf der anderen Seite können auch die Betriebe von ungefähr 10 ha mit dieser Hoffläche auskommen. Die Hofflächen sind meistens nicht umgezäunt, was beim Vorwiegen von Haufendörfern mit zusammengedrängten Häusern Schwierigkeiten für eine ordentliche und intensivere Wirtschaftsführung verursacht.

Wie für das Bauernhaus, gilt es auch für die Wirtschaftsgebäude, dass je kleiner der Betrieb, um so mehrseitiger das Wirtschaftsgebäude ausgenutzt wird (der Stall als Wohnung für Gross-, Kleinvieh und für das Geflügel, für die Heuunterbringung unter dem Stalldach als der einzigen Heuaufbewahrungsstätte usw.).

Für die praktischen Lösungen beim Stallbau interessant ist die Konstatation, dass die grössten Betriebe (10 ha und über), obwohl sie eine mehrfache Stückzahl von Gross- und Kleinvieh halten, nur über eine doppelt so grosse Stallfläche verfügen wie die kleinsten Betriebe mit bis 0,5 ha Nutzfläche.

Die festgestellten Verhältnisse werden gründlicher an Hand 8 Tabellen dargestellt.

LITERATURA

Agricultural Economics Research Institute, Oxford, Country Planning, London 1946

Dubić S., Prilog istraživanju seljačkog gospodarstva, Križevci 1933

Dubić S., Sociologija sela, Split 1941

Ilić T., Problem izgradnje higijenske seoske kuće, Pregled 7—8, Sarajevo 1954

Ilić T., Problem seoske kuće u NR BiH sa zdravstvenog gledišta (rukopis)